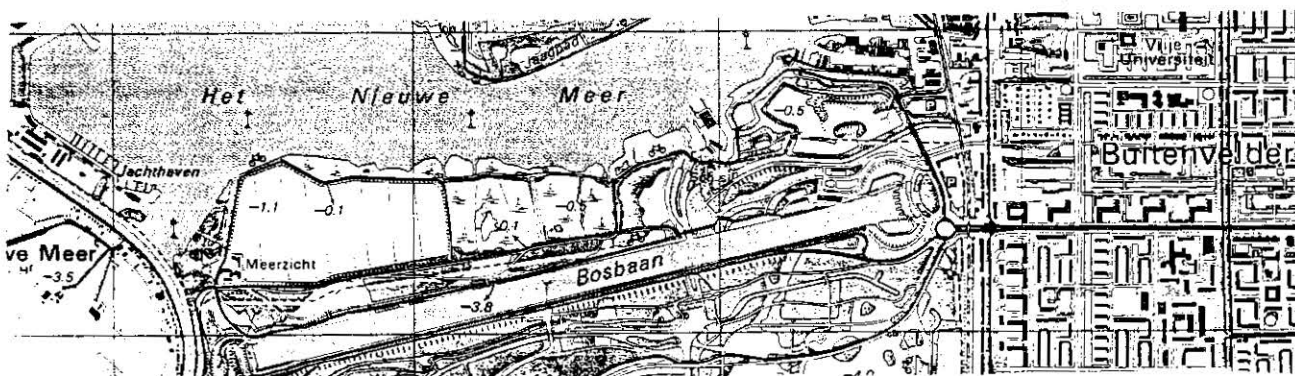

INVENTARISATIE NOORDKANT AMSTERDAMSE BOS, 1988 T/M 1990

Frank Visbeen

Evenals in voorgaande jaren is in 1988, 1989 en 1990 de Noordkant van het Amsterdamse Bos geïnventariseerd op vogels. Het inventariseren gebeurde volgens de uitgebreide territoriumkartering. Bij de uitgebreide territoriumkartering worden alle aanwijzingen voor een territoria of broedplaats op een kaart van het gebied ingevuld. Men gaat er vanuit dat in een broedperiode een vogel gebonden is aan een territorium of nest, zodat herhaalde waarnemingen van een zingende of alarmerende vogel op een plaats in de regel hetzelfde individu betreft. Een waarneming van zang, alarm of balts wijst dus op een territorium. Naarmate er vaker op dezelfde plaats zo'n waarneming wordt verricht, wordt die aanwijzing sterker. Voor verder aanwijzingen en criteria zie het boek *Vogelinventarisatie* (Hustings et al. 1985).

In 1988, 1989 en 1990 zijn elf ochtendbezoeken gebracht. De inventarisaties beginnen één uur voor zonsopgang en duren plus minus 3 à 4 uur. Elk bezoek begint op een ander punt van de route. Het geïnventariseerde gebied omvat, zoals in voorgaande jaren het Oeverpark bij boerderij Meerzicht, de Weilanden Meerzicht, de Oeverlanden en het Eerste -, Middelste - en Laatste Bos (figuur 1).

In 1986 zijn een aantal oude populieren gerooid langs het fietspad bij het Middelste Bos. De jonge aanplant is inmiddels flink gegroeid. Normaliter wordt in de Oeverlanden het riet om de twee jaar gemaaid echter nooit in het geheel. Zo blijft er altijd overjarig riet aanwezig, essentieel voor bijvoorbeeld de Snor en Bruine Kiekendief. In de jaren 1987 tot en met 1990 is alleen in 1989 een gedeelte van het riet gemaaid tussen het excursiepad en de weilanden Meerzichten en het riet ten noorden van de weilanden. De weilanden Meerzicht hebben nu de status Natuureservaat (23 ha) en worden extensief beheerd. Het grootste gedeelte is maailand, waarvan de maaidatum rond half juni ligt. Zo hebben de weidevogels alle kans rustig hun legsels uit te broeden.

De Resultaten

In 1988 zijn er territoria van 52 soorten vastgesteld. In 1989 is dit tot 56 gestegen om vervolgens in 1990 naar 55 soorten te dalen. Meeste algemene soorten zijn Merel, Winterkoning, Fitis, Kleine Karekiet en weidevogels als Kievit, Scholekster en Grutto.

De Noordkant van het Amsterdamse Bos is rijk aan verschillende biotopen, die verschillende vogelgezelschappen opleveren. Achtereenvolgens worden eerst de weilanden, de oeverlanden, het oeverpark en het bos besproken.

De weilanden

In het algemeen zijn de dichtheden van de weidevogels per 100 ha hoog en kunnen vergelekt worden met goede weidevogelgebieden als Waterland. Het aantal broedparen van de Scholekster blijft de laatste drie jaren constant, terwijl de Kievit de laatste jaren duidelijk afneemt. In het Meetnet van weidevogels in Noord-Holland, een onderzoek van de provincie naar de aantalsontwikkelingen van de weidevogels in Noord-Holland, geeft de Kievit ook een afname te zien (Scharringa 1990). De Grutto heeft in 1989 duidelijk een topjaar gehad. In 1990 is het aantal broedparen terug op het niveau van 1987 en 1988. De Tureluur is ieder jaar met drie à vier paren aanwezig. In 1989 is op één datum een blatende Watersnip gehoord, maar het is slechts bij één waarneming gebleven. De Slobeend lijkt wel te varen bij het gevoerde beheer. Het aantal broedparen is de laatste jaren gestegen van één á

twee tot drie á vier. Hoopvol zijn de waarnemingen van de Zomertaling in het vroege voorjaar van 1989 en 1990. Maar van broeden in de weilanden is helaas nog geen sprake. Verder vormen de weilanden het broedgebied van de Waterhoen en Meerkoet.

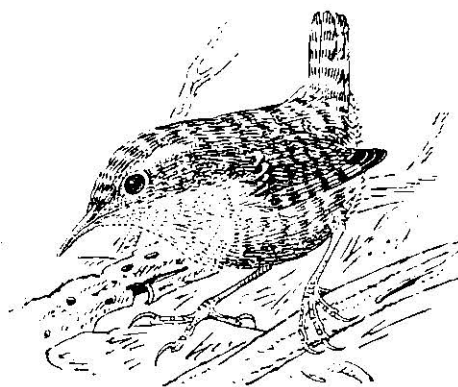
tabel 1: aantalsontwikkeling van 1966 t/m 1990 van Sprinkhaanrietzanger, Rietzanger, Bosrietzanger en Kleine Karekiet in de zuidelijke Oeverlanden van het Nieuwe Meer

	66	67	68	69	70	71	72	73	74	77	80	81	84	85	86	87	88	89	90
SRZ	2	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0-1	1-2	2	1	5	-	1	1	5
RZ	17	25	26	19	-	6	6	7	7	8-10	8-10	1-3	1	-	1	7	1	1	4
BRZ	-	3	3	3	7	4	5	6	7	2	4	?	5	4	4-5	3	7	2	7
KK	4	5	5	2	0	5	3-4	7	9	1-2	22-27	22	21	22	20	21	28	16	22

De Oeverlanden

De Oeverlanden worden aangemerkt als het Erfvogelrijkmoerasvogelgezelschap (Ruitenbeek 1990). Dit gezelschap wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van allerlei rietkraagvogels zoals de Kleine karekiet en vogels van de lagere bosschages zoals Fitis, Tuinfluiter en Houtduif. Tevens vinden de Kuifeend en Fuut hier een plek om te kunnen broeden. Indelingen hebben zo als altijd ook nadelen. In de Oeverlanden komen ook soorten tot broeden, die juist karakteristiek zijn voor de grotere moerasgebieden, zoals Snor en Bruine Kiekendief.

De Oeverlanden zijn het domein van de rietvogels. Tabel 1 geeft de aantalsontwikkelingen aan van 1968 tot en met 1990 voor de Sprinkhaanrietzanger, Rietzanger, Kleine Karekiet en Bosrietzanger. In de Oeverlanden is de Kleine Karekiet de meest algemene vogel. Opmerkelijk is de toename van de Kleine karekiet na 1977 (tabel 1). De aantallen fluctueren per jaar maar van een zorgwekkende ontwikkeling is geen sprake. Dit laatste kan ook van de Rietgors gezegd worden. De aantallen van de Rietzanger blijven laag, maar de aanwezigheid van vier territoria in 1990 geeft de burger weer moed. In de jaren zestig lag het aantal territoria van de Rietzanger in de Oeverlanden rond de 18. In de jaren zeventig liep dit terug naar gemiddeld 6 territoria en de jaren tachtig gaf een verdere langzame daling te zien. Landelijk laat de Rietzanger hetzelfde beeld zien. Ook in Noord-Holland bevestigt de landelijke trend (Ruitenbeek et al. 1990). Vooral de droogte in het overwinteringsgebied (Sahel zone) wordt als oorzaak genoemd van de grote achteruitgang. De Sprinkhaanrietzanger blijft ieder jaar weer een verrassing. Zo lijkt de soort als broedvogel in 1989 haast te zijn verdwenen om in 1990 weer te pieken met vijf territoria. Grote fluctuaties van deze soort zijn echter een bekend verschijnsel (Texeira 1979). De index van het Broedvogel Monitoring Projekt (BMP) geeft aan dat de Sprinkhaanrietzanger een uitgesproken topjaar in 1988 heeft (van Dijk, 1990). In dat jaar was de Sprinkhaanrietzanger met 1 territorium vertegenwoordigt. Mogelijk spelen ook lokale factoren een rol in de jaarlijkse schommelingen. De Bosrietzanger fluctueert per jaar en is in de jaren 1988 en 1990 met 7 territoria aanwezig. Verheugend zijn de territoria van de Snor in dit betrekkelijke kleine gebied. In 1989 heeft waarschijnlijk een Baarmannetje gebroed. De Waterral is niet ieder jaar aanwezig, maar het inventariseren van deze soort vraagt extra aandacht. Vogels van de bosschages zijn oa de Heggemus, Pimpelmees, Matkop en Winterkoning, Fitis, Tuinfluiter en Houtduif. De daling van de Tuinfluiter is in tegenstelling met de landelijke trend (van Dijk, 1990). Na de terugval van de Tuinfluiter in 1987 heeft de soort zich enigszins hersteld. De Bosrietzanger blijft een broedvogel in wisselende aantallen. De Grasmus en Braamsluiper hebben hun territoria in de bosjes maar blijven schaarse broedvogels aan de Noordkant.

Het Oeverpark

Het Oeverpark is het domein van de vogels van de lagere bosschages. De Fitis, Tuinfluiter en Heggemus vinden hier hun plek. Opvallende gast in het Oeverpark is de Nachtegaal. Zowel in 1989 als in 1990 zijn in dit parkje maar liefst vier territoria van deze soort vastgesteld. Een waar orkest als je het Oeverpark eind april binnenstap. De Tortelduif heeft hier inmiddels haar vaste stek. Verdacht is de aanwezigheid van één Dodaars eind mei 1989 in het Oeverpark. De achteruitgang van de Fuut in het Oeverpark is opmerkelijk, terwijl dit vroeger het bolwerk is geweest. In 1980 zijn nog negen tot tien broedparen vastgesteld (Schoevaart & Hazevoet, 1981). Dit aantal is teruggelopen tot één a twee broedparen. Landelijk gezien gaat de soort voor de wind. In Noord-Holland is ten opzichte van het landelijke beeld geen afwijkende trend gevonden (Ruitenbeek et al. 1990). Mogelijk verklaring voor de achteruitgang van de Fuut in het Oeverpark is de toegenomen recreatie met name in de sloot bij de woonbootjes.

Het Bos

De Blauwe Reigers nestelen in het Eerste- en Tweede Bos. De kolonie blijft van kleine omvang (3 à 4 paar). Twee paar Bosuilen vinden broedgelegenheid in de nestkasten, die voor hun zijn geplaatst. Soms wordt in één van de kasten de Holenduif gesignaleerd. De Groene Specht laat ieder jaar duidelijk zijn roep horen, maar het broeden is echter moeilijk vast te stellen. In het BMP onderzoek van het SOVON geeft de Zanglijster een dalende trend te zien (van Dijk 1990). In de noordkant van het Amsterdamse Bos is de zanglijster ten opzichte van 1987 toegenomen. De Winterkoning is geheel hersteld van de strenge winters 1985/1986 en 1986/1987 en is in 1990 met 41 territoria aanwezig. De Heggemus heeft zich ook hersteld en deze soort vindt nieuwe broedplaatsen in de jonge aanplant langs het fietspad. De Roodborst heeft in 1989 en 1990 een zeer goed jaar gehad. De Zwartkop neemt toe. De aantallen fluctueren, maar blijven op hoog niveau. Deze positieve trend wordt in geheel Noord-Holland vastgesteld. De Zwartkop is op veel plaatsen toegenomen en breidt het broedgebied uit (Ruitenbeek et al. 1990). De Grauwe Vliegenvanger heeft respectievelijk 1 territorium in 1989 en 2 territoria in 1990. De Spotvogel is een echte boerenlandvogel maar ook een pionier. De soort treffen we aan in de jonge aanplant langs het fietspad bij het Middelste bos. Bij het hoger worden van de begroeiing verdwijnt de soort vaak weer. In 1988 zijn 10 territoria van de Ringmus vastgesteld en in de twee daar opvolgende jaren vier territoria. De Ringmus vinden we met name rond de boerderij Meerzicht. De Vink blijft een schaarse broedvogel voor de Noordkant, terwijl de Putter heeft zich definitief gevestigd. In de jaren tachtig heeft de soort zich in Noord-Holland flink uitgebreid (Ruitenbeek et al. 1990).

tabel 2: territoria in 1987 t/m 1990 van de broedvogels Noordkant Amsterdamse Bos

	1987	1988	1989	1990
Dodaars	—	—	0-1	—
Fuut	7	6	5	4
Blauwe Reiger	4	3	4	3
Wilde Eend	+	+	+	+
Slobeend	1	2	3-4	3
Kuifeend	6-7	5	6	6
Bruine Kiekendief	1	1	1	1
Torenvalk	1	1	1	1
Fazant	+	+	+	+
Waterral	—	—	0-1	—
Waterhoen	17	14	16	18
Meerkoet	15	23	26	22
Scholekster	11	16	14	15
Kievit	27	25	20	17
Grutto	11	12	16	12
Tureluur	4	4	3	3
Holenduif	3	3	3	5
Houtduif	+	+	+	+
Tortelduif	1	1	1	1
Koekoek	2-3	2	2	2

	87	88	89	90
Bosuil	1	2	2	2
Groene Specht	1	1	1	1
Grote Bonte Specht	2	2	1	2
Boerenzwaluw	2	2-3	2	2
Witte Kwikstaart	1	—	—	—
Winterkoning	11	28	28	41
Heggemus	5	10	9	13
Roodborst	3	4	6	7
Nachtegaal	3	2	5	5
Merel	30	32	29	36
Zanglijster	3	5	4	5
Sprinkhaanrietzanger	—	1	1	5
Rietzanger	7	1	1	4
Snor	1	—	1	2
Bosrietzanger	3	7	2	7
Kleine Karekiet	21	28	16	22
Spotvogel	—	1	1	1
Grasmus	—	—	—	2
Braamsluiper	1	—	2	—
Tuinfluiter	8	14	11	13
Zwartkop	6	10	14	9
Tjiftjaf	9	11	9	11
Fitis	29	31	34	24
Grauwe Vliegenvanger	—	—	1	2
Baardmannetje	—	—	0-1	—
Staartmees	5	3	2	3
Matkop	5	4	4	4
Pimpelmees	15	15	13	15
Koolmees	13	22	17	14
Boonkruiper	4	5	4	3
Wielewaal	1	1	—	0-1
Vlaamse Gaai	3	5	3	4
Ekster	8	9	9	10
Zwarte Kraai	2	3	2	3
Spreeuw	+	+	+	+
Huisemus	+	+	+	+
Ringmus	+	10	4	4
Vink	1	—	1	1
Groenling	+	—	—	—
Putter	1	2	1	2
Kneu	0-1	1	—	1
Rietgors	7	10	8	12

Ook in 1991 zullen wij de broedvogels van de Noordkant van het Amsterdamse Bos nauwgezet volgen. Met name de Oeverlanden en het resultaat van het extensieve beheer van de weilanden. Meerzicht heeft onze grote belangstelling.

Iedereen die het interessante vogelleven van de Noordkant wil bewonderen en ingewijd wil worden in de geheimen de vogeltaal nodigen wij uit te assisteren met het inventariseren. Een telefoontje naar onderstaand adres is voldoende. De inventariseerders zijn: Bert Jan Bol, Jan van Blanken, Menno Huizinga, Frank Visbeen en Willem van der Waal.

LITERATUUR

- Arntsen A., K. Hazevoet, S. Schoevaart, 1981. Inventarisatie Noordkant II 1980. Gierzwaluw 19, nr.1 (1981).
 van Dijk. A.J., 1990. Strengere winters zetten de toon in eerste vijf jaren BMP. Limosa 63, aflevering 4 (1990).

de Graaf. E., F. Visbeen, 1985. Inventarisatie Noordkant Amsterdamse Bos 1984/85. Gierzwaluw 23 (1985), nr.4.

Hartog. A., 1971. Oeverlanden en Weilanden "Noordkant" Amsterdamse Bos. Bijlage bij Medelingenblad KNNV Vogelwerkgroep Amsterdam 9e jaargang, nr.3 (1971).

Hustings. M.F.H., R.G.M. Kwak, P.F.M. Opdam en M.J.S.J. Reijnen, 1985. Vogelinventarisatie, Natuurbeheer in Nederland 3.

Ruitenbeek. W., C.J.G. Scharringa, P.J. Zomerdijs, 1990. De Broedvogels van Noord-Holland.

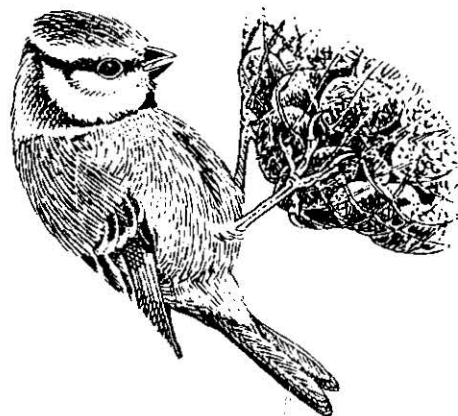
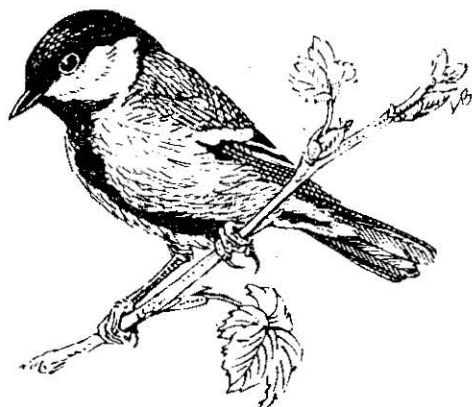
Scharringa. C.J.G., 1990. Resultaten Meetnet Weidevogels Noord-Holland 1990. De Graspieper 10, nr.4.

Schoevaart. S., K. Hazevoet, 1982 Inventarisatie Noordkant 1981 De Gierzwaluw 20 (1982), nr.2.

Teixeira. R.M., 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels.

Visbeen. F., 1988. Inventarisatie van de Noordkant van het Amsterdamse Bos 1986 & 1987. Gierzwaluw 25 (1988), nr.1.

Frank Visbeen
Rozengracht 176 E
1016 NK Amsterdam
tel. 020-6223922

FOERAGEERGEDRAG VAN KOOL- EN PIMPELMEZEN IN HET AMSTERDAMSE BOS

Eric van Gool, Julie Bakker

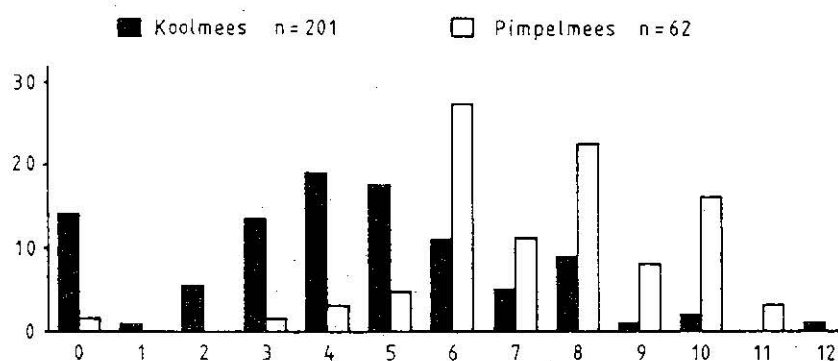
Inleiding

Kool- en Pimpelmees zijn overbekende mezen van bos, park en tuin. Er zijn duidelijke verschillen tussen de twee in tekening en vorm. Zo is de Koolmees duidelijk een slagje groter dan de Pimpelmees. De terreinkeus komt voor een groot deel overeen, al wordt door verschillende onderzoekers een differentiatie verondersteld. De Pimpelmees zou een voorkeur hebben voor loofbomen, hoewel hij naaldbout niet schuwt (SOVON, 1987; Teixeira, 1979). De voedselkeuze lijkt overeenkomstig: volwassen stadia en larven van insecten in de zomer, zaden en insecten in de winter (Perrins, 1979; Minot, 1981). Nauwverwante soorten zijn een boeiend onderwerp van ecologische studie. Darwin stelde al in 1859 in zijn "Origin of species": 'As species of the same genus have usually, though by no means invariably, some similarity in habits and constitution and always in structure, the struggle will generally be more severe between species of the same genus, when they are into competition with each other, than between species of distinct genera' (Aangezien soorten van hetzelfde geslacht gewoonlijk, maar zeker niet altijd, een zekere gelijkenis in gedrag en gestel vertonen en altijd in bouw, zal de strijd tussen soorten van hetzelfde geslacht, als ze met elkaar moeten concurreren, in het algemeen heviger zijn dan tussen soorten van verschillende geslachten). Wanneer deze theorie klopt en van toepassing is op de Kool- en Pimpelmees, dan verwachten we dat Kool- en Pimpelmees niet samen voor kunnen komen: de één zou de ander uitsluiten. Binnen het kader van cursus diergedrag aan de Universiteit

van Amsterdam onderzochten wij de hoogte waarop Kool- en Pimpelmezen foerageren in het Amsterdamse bos. Onze vraagstelling was of de mezen verschillende hoogtezones bezetten om zo de concurrentie om voedsel te vermijden. En als dit zo is, variëren deze hoogten dan, afhankelijk van de aan- of afwezigheid van de andere soort? De achterliggende vraag hierbij is of concurrentie optreedt: verdrijven Koolmezen Pimpelmezen van een bepaalde foerageerhoogte of andersom?

Methode

We voerden onderzoek uit aan de noord- en noordoostzijde van de heuvel in het Amsterdamse Bos te Amstelveen. Deze zijde van de heuvel is nagenoeg geheel begroeid met fijnspar, met uitzondering van enkele open plekken en verspreide zomereiken. Deze monocultuur van fijnsparren met eenzelfde leeftijd en hoogte, bood het voordeel dat de foerageerhoogten goed vergelijkbaar waren, omdat de kronen zich bijvoorbeeld op dezelfde hoogte bevinden. Het nadeel is de beperkte waarde van de resultaten, omdat zij alleen betrekking hebben op deze naaldhoutsoort. We observeerden van 14 tot 19 november 1989 gedurende in totaal 22 uur. We volgden een route van ongeveer een uur en noteerden foeragerende Kool- en Pimpelmezen en de hoogte waarop ze foerageerden. Deze hoogte werd geschat. We controleerden de hoogteschatting steekproefsgewijs met behulp van een gradenboog. Na elke ronde wachtten we een uur en volgden de ronde nogmaals. Verplaatste een

Figuur 1. Foerageerhoogten van Kool- en Pimpelmezen. Verdeling in procenten gebaseerd op 201 waarnemingen van Koolmezen en 62 waarnemingen van Pimpelmezen.

foeragerende vogel zich, dan noteerden wij de verschillende foerageerhoogten. Bovendien werd bijgehouden of Kool- en Pimpelmezen in elkaars aanwezigheid foerageerden. Zagen wij Kool- en Pimpelmees in dezelfde of in bij elkaar staande bomen, dan beschouwden wij dit als "samen voorkomend". Het viel ons op dat ongeveer een vijfde deel van de Pimpelmezen foerageerden op open plekken en plaatsen met één of meer zomereiken. Deze waarnemingen zijn samengevoegd met de overige, omdat wij ons niet zozeer op de boomsoort, maar op de foerageerhoogte richtten.

Resultaten

Het verschil in foerageerhoogte tussen Kool- en Pimpelmezen was duidelijk (zie figuur 1): Koolmezen foerageerden gemiddeld op 4,1 meter hoogte, Pimpelmezen op 7,5 meter (medianen waarden). Een duidelijke grens lag bij de hoogte van 6 a 7 meter: boven deze hoogte waren vooral de Pimpelmezen te vinden, daaronder de Koolmezen. De verschillen zijn significant (χ^2 -toets).

Splitsen we de gegevens in "gezamenlijk foeragerend" en "afzonderlijk foerageren" en vergelijken we de twee soorten, dan blijkt het volgende (zie tabel 1). Kool- en Pimpelmezen die gescheiden foerageren verschillen duidelijk in foerageerhoogte: Pimpelmezen zoeken het hoger op dan Koolmezen. Dit verschil is significant (mediaantoets). Tussen de Kool- en Pimpelmezen die in elkaars aanwezigheid foerageerden, konden we geen significant verschil aantonen. Het geringe aantal waarnemingen van de soorten in elkaars nabijheid kan daarbij een rol spelen.

Bekijken we de soorten afzonderlijk in beide situaties, dan blijkt het volgende. De Pimpelmezen foerageerden gemiddeld op 8,0 meter hoogte in afzondering van Koolmezen en gemiddeld op 6,0 meter bij de aanwezigheid van Koolmezen. Dit verschil is volgens een mediaantoets significant. De Koolmezen foerageerden in afwezigheid van Pimpelmezen gemiddeld op 4,1 meter hoogte. Waren Pimpelmezen wel in de buurt, dan foerageerden zij gemiddeld op 8,3 meter hoogte. Dit verschil is